

Kiviä kuvissa

SAMPPA MÄKELÄ

Meteorologi Seija Paasonen tutki 1863 maalausta ja luokittelee monin tavoin niissä näkyvät sääilmiöt. Hän julkaisi havainnoistaan kirjan Taiteilijoiden taivaat (Paasonen 2018) ja lisäksi kuratoi taidenäyttelyn Järvenpään museossa. Tutkimus paljasti taiteilijoiden suhtautuneen sääilmiöihin hyvin vaihtelevilla tavoilla. Tapaus jätti mieleeni ajatuksen tutkia tauluja samaan tapaan, mutta pienemmässä mittakaavassa ja geologin silmin. Kun sitten toukokuussa lehtori Lehtonen kirjoitti geologisesta näkökulmasta Kupkan taidenäyttelyyn (Lehtonen 2019), päätin itsekin kastaa varpaani taiteen ja tieteen rajapinnassa. Marssin siis Ateneumin taidemuseon perusnäyttelyyn ja kuljin sen läpi kädessäni vihko ja kynä sekä mielessäni kivet ja muut geologiset ilmiöt. Tässä erittelen ajatuksiani näyttelystä ja siihen kuuluvista tauluista

Ensinnä on hyvä pohtia kivien roolia tauluissa. Kuljin näyttelyn läpi ”takaperin” eli modernista kohti vanhempaa ja lopuksi klassikoiden pariin. Modernissa suomalaisessa kuvataiteessa kivet eivät juuri olleet missään roolissa, ja taulut jotka esittivät jotain, esittivät lähinnä ihmisiä tai rakennuksia. Vasta 1800-luvun ja romantiikan puolelle päästäessä taiteen esittävyys siirtyi luontoon ja siten myös kivet ja geologiset ilmiöt pääsivät esiin. Näissäkin suuressa osassa kivet ovat taustalla, sivuosassa ja vähämerkityksisiä. Näyttelyssä kuitenkin nousi esiin muutama taiteilija, joiden töissä kivillä oli jonkinlainen erityinen rooli tai jotka olivat kiinnittäneet niihin muuten erityistä huomiota. Käsittelen nämä kol-

Kuva 1. Taistelevat metsot (Ferdinand von Wright, 1886)

me taiteilijaa ensin ja sitten palaan muihin huomaamiini töihin.

Ferdinand von Wright on varmasti tunnetuimpia kuvataiteilijoita Suomessa, ja näyttelyssä oli kaksi hänen työtään, joissa kivet esiintyvät. Molemmissa kivi esiintyy pienenä mutta hyvin mielenkiintoisena ja selkeänä yksityiskohtana. Taistelevissa metsoissa (1886, kuva 1) kuvan oikeassa alakulmassa on paljastunut lohkar, joka on haljennut keskeltä. Sen päältä revennyt sammal antaa vihjeen kaatuneesta kuusen juurakosta ja sen juurten halkaisemasta kivistä – hieno havainto kasvien aiheuttamasta eroosiosta. Vaikka kivi itsessään ei annakaan vihjeitä laadustaan, von Wright ei kuitenkaan ollut sokea kivien tekstuureille, mikä paljastuu hänen maalauksestaan Maisema Hammanlahdelta (1853, kuva 2). Korkea, avonainen maisema on toki kuvan pääaihe ja lampaat sen elävöitys, mutta lampaiden edessä on pieni kalliopaljastuma, johon on maalattu vaaleaa ja tummaa kiveä rinnan – selvä migmatiittinen tekstuuri.

Akseli Gallén-Kallelan symbolistisessa tyy-

Kuva 2. Maisema Haminanlahdelta (Ferdinand von Wright 1853)

Kuva 3. Taiteilijan vaimon muotokuva (Akseli Gallén-Kallela 1893)

lissä kivet taas eivät ole tarkkoja eivätkä välttämättä edes luonnollisia, mutta useissa maalauksissa niillä on selkeä rooli. Taiteilijan vaimon muotokuvassa (1893, kuva 3), kivet ovat taustalla, ja niiden pintaan kertynyt jäkälä on toistettu huomattavalla tarkkuudella. Kuva on

Kuva 4. Lemminkäisen äiti (Akseli Gallén-Kallela 1897)

luonnosteltu pariskunnan matkalla Karjalassa, ja louhikko vaikuttaa jonkin jyrkänteen juurelle kertyneeltä talukselta. Juseliuksen mausoleumin seinämaalausten luonnoksissa siirrytään symbolistisempaan suuntaan: kesämaalauksessa raiviota täplittää valtaisa joukko kiviä – symboli ihmisen aherrukselle ja luonnon vastuksille. Yhä symbolisempaan suuntaan mennään Lemminkäisen äidissä (1897, kuva 4), missä Tuonelan virran ranta on tasalaatuinen ja vaalea someroranta, eikä mikään kerro, ovatko rakeet kiveä vai luuta. Itse virtaa kuitenkin rajaavat verenpunaisen sammalen peittämät kivet. Vaikka yhteys tuskin on tarkoituksellinen, kenttäkokemuksieni kautta mieleeni nousi paljastumat pikaisesti peittävä punainen levä.

Sattui niin onnekkaisesti, että kuukauden taiteilijaksi oli nostettu Fanny Churberg. Hän oli noussut huomiooni jo selaillessani Paasonen kirjaa, jossa pari hänen kuvaansa oli esillä sääilmiöiden vuoksi. Taiteilijan tarkka ja luon-

Kuva 5. Rapakivikallioita (Fanny Churberg 1871)

nollinen jälki on omaa luokkaansa, ja tauluissa on valikoitu luonnollisia aiheita yksityiskohtiin takertuen. Rapakivikallioita (1871, kuva 5) oli ainoa näyttelyssä esillä oleva teos, jossa kivet esiintyvät. Se on pieni taulu mutta ihastuttavan läheinen tulkinta graniittijyrkänteestä suorine lustoineen ja tasaisine mutta valon mukaan vaihtelevine väripintoineen. Rapakiven ruskea sävy on tarkan silmän tulos. Jäin harmittelemaan sitä, ettei tältä taiteilijalta ollut enempää nähtävillä.

Kuva 6. Leikkiviä poikia rannalla (Albert Edelfeldt 1884)

Näiden kolmen lisäksi kivet esiintyivät erilaisissa rooleissa useammassa yksittäisessä teoksessa. Albert Edelfeldtin Leikkiviä poikia rannalla (1884, kuva 6) sijoittuu selvästi Etelä-Suomen rannikolle, ja ranta on Suomenlahdelle tyypillinen. Taiteilija on selvästi käyttänyt silmiään niitä maalatessaan. Eri-muotoiset ja eriväriset kivet kuvastavat hyvin tyypillistä huuhtoutunutta rantakivikkoa, ja värit ovat selkeästi valitut. Veden huuhtoman punaisen graniitin hehku nousee esiin haaleampien kivien joukosta.

Myös kivien muodot ovat huuhtoutuneita, mutta paikoin myös murtuneita. Vaikka kivet ovat taulussa vain taustan ja jalustan roolissa, ne on käsitelty tarkkuudella, luontaisesti ja ajatuksella.

Väinö Blomstedtin Auringonlasku (1898, kuva 7) taas ottaa suoraan geologisen aiheen. Itse auringonlasku ei ole taulun pääosa, vaan keskiöön nousee tyyni järvi ja hiekkainen harjusaari järven selällä. Itsessään saari ei ole kovin yllättävä aihe, ovathan Pielisen maisemat hyvin tunnettuja kultakauden taiteessa. Taulun alakulmassa on kuitenkin syvyyttä tuomassa jyrkkä rantakallio. Tälle taiteilija ei kuitenkaan ole suonut suurta huomiota, vaan luonostellut siihen muotoja sammalien ja jäkälien avulla. Se on kuitenkin tärkeä lisä tauluun, sillä se paljastaa järven maisemasta muutakin kuin harjut.

Werner Holmbergin oli hyvin tarkka maalari, ja hän käsitteli muun muassa harjumaisia pieteetillä. Näyttelyssä minua kiinnosti kuitenkin eniten hänen kuvansa Kyröskoskesta (1854, kuva 8), joka näyttelytekstin mukaan ei ollut maalattu omien luonnosten pohjalta, vaan toisen taiteilijan laveerauksen ja Topeliuksen tekstin perusteella. Ja vaikka taulu onkin hieno, kivien ylimalkainen käsittely todellakin paljastaa toisen käden tiedon. Muodot ja värit ovat enemmän mielikuvia kuin todellisia havaintoja, ja keskiöön nouseekin ymmärrettävästi itse koski eikä sen raamit. Kun vertaa taulua esimerkiksi saman taiteilijan Helteiseen kesäpäivään (Maantie Hämeessä, 1860, kuva 9), ero maankamaran kuvaamisessa on ilmeinen.

Viimeisenä haluan nostaa esiin taulun, joka tuo mielestäni hienoimmin esiin suomalaisen kallioperän ominaislaadun. Anders Zornin kuva Kylpeviä tyttöjä ulkosalla (1890, kuva 10) ottaa aiheekseen silokalliorannan. Kallion muoto on tietenkin selkeä, mutta tässä taulussa myös sen muut ominaisuudet nostetaan

Kuva 7. Auringonlasku (Väinö Blomstedt 1898)

Kuva 8. Kyröskoski (Werner Holmberg 1854)

Kuva 9. Maantie Hämeessä / Helteinen kesäpäivä (Werner Holmberg 1860)

Kuva 10. Kylpeviä tyttöjä ulkosalla (Anders Zorn 1890)

esiin. Ylimalkaisten siveltimenvetojen ja hailean paletin luulisi piilottavan kiven, mutta asia on päinvastoin: taiteilija tuo auringossa haalistuneen kiven rakenteet esille hienovaraisella otteella. Yhdessä murtopinnassa paletti voimistuu, ja punaiset suonet nousevat väripilkkuksi. Myös kiven tärkein ominaisuus, sen sileys paljastuu, kun kylpijät käyttävät sitä kuin liukumäkeä laskeutuessaan veteen. Voisi jopa väittää, että tämän taulun aiheena on silokallio, ja näennäinen aihe on otettu mukaan vain tuomaan kiven ominaisuudet esille.

Valitsemani joukko teoksia on tuskin naarmu taiteen kentässä, edes suomalaisen taiteen joukossa. Samankaltainen ote voi tuoda lisää esille monenlaisesta taiteesta, eikä näkökulmaa ole syytä rajata sen enempää meteorologiaan kuin geologiaankaan. Päädyinkin keskustele-

maan aiheesta erään museon työntekijän kanssa Taistelevien metsojen äärellä. Ornitologi oli museokäynnillään määrittänyt uroslinnut kaksivuotiaiksi, ja biologi saisi varmasti lisää iloa irti kasvillisuustulkinnasta. Oma osaamiseni kuitenkin toi itselleni lisää iloa ja oivalluksia tuttuihin tauluihin, ja suosittelen silmien auki pitämistä kaikille taiteen ja tieteen ystäville.

SAMPPA MÄKELÄ

Kirjoittaja on Geologin päätoimittaja ja vapaa esiteetikko.

Kirjallisuus

- Lehtonen, E., 2019. Kupka geologin silmin. <https://vihreakivi.wordpress.com/2019/05/08/kupka-geologin-silmin/> [8.8.2019]
- Paasonen, S., 2018. Taiteilijoiden taivaat meteorologin silmin. Maanhenki, Helsinki, 177 s.